

Nem létező harmadik úton

A piacnak farkastörvényei vannak - Minden nemzeti út zsákutcába vezet, mind az emberek elhülyítésével operál - Interjú Eörsi István neves magyarországi íróval

Eörsi István mostanában lehetetlen nem munka, nem megfeszített munka közben találni. Mintha a sokéves hallgatás, 56-60 között a börtön, utána jópár évig a letiltás, a represszió különböző formái által főlhalmozódott energia, csak így, csak vulkányszerűen tudna felszínre törni. Ilyen állapotban, közeledő határidők szorításában szakított időt beszélgetésünkre Belgrád-rakparti lakásának dolgozószobájában.

■ Vázlatosan hogyan alakult pályája a szabadulásától napjainkig?

- Hatvanban szabadultam, augusztusban, jópár évig teljesen le voltam tiltva, aztán 62, 63 tájt elkezdtem kisebb cikkeket publikálni álnéven, 64-ben mint publicista rendszeresen kezdtem dolgozni az Élet és Irodalomban. De ebből megélni nem lehetett, úgyhogy egészen 60-83 között, míg Németországba nem távoztam, elsősorban műfordításból éltem. Meg volt az a szerencsém, hogy Lukács György még élt, és az ő közbenjárására én fordítottam le az esztétikáját, ami nem volt nagy pénz, rettenetesen fizettek, 500 forintot egy ívért, ami még az akkori árk szerint is nagyon kevés volt. Minden esetre több évre megvolt az alapja annak, hogy úgy-ahogy megéljek. Két gyermekem már akkor is volt, nagyon korán házasságot, 23 éves koromban már két gyermekem volt. Közben verseket is fordítottam és lassan elkezdtem publikálni.

Ismeretes az Aczél-féle kultúrpolitika három t-je, a támogatás, a tülés és a tiltás, én a tülés és a tiltás határmezsgyéjén voltam és hol ide, hol oda estem, de azért nagyjából a könyveim mindig meg tudtak jelenni.

Sőt, elkezdődött 68 körül egy ígéretes szereplés is, elkezdtek játszani a darabjaimat, 68 és 72 között hármat eljátszottak hivatalos színházakban. Később azonban ezt leállították, az az álláspont alakult ki, hogy könyveim, cikkeim megjelenthetnek, de a színházból, tévéből, rádióból ki voltam tiltva. 1976-ban a kaposvári színház újra alakult, átmentem dramaturgnak. 1977 végén csatlakoztam az első aláírómozgalomhoz, a Charta 77 csoporttal vállalt szolidaritás jegyében szerveződött ez az aláírásgyűjtés. Az aláírókat szigorú repressziókkal sújtották. A színháznál már korábban elkezdődött, hogy ne játsszanak engem, most a rádiónál is lejött egy lista, rajta voltam a listán. Ez az aláírás akkor elég nagy szó volt, mert a kádárizmusnak az volt az egyik ismérve, a hatvanas évek közepén a represszió után, amikor rengeteg embert megöltek, tízezreket becstak, százezreket kikergettek, és mikor már a rendet megteremtették, Kádár alkut ajánlott a magyar lakosságnak, ami körülbelül úgy hangzott: több húst kaptok és több szabadságot, ha elismeritek a hatalmamot. És ezt a lakosság először kényszerből elfogadta, de egy nemzedék, egy nemzet nem tud rossz lelkiismerettel élni. Egy ember esetleg tud. Ezek után helyzetem olyan mértékben rosszabbodott, hogy 82-ben kirúgtak a kaposvári színházból. Ennek több oka volt, egyrészt a szamizdat tevékenységem, másrészt volt egy írószövetségi közgyűlés 81-ben, ahol

én igen éles felszólalásban javasoltam a cenzúra bevezetését, mint kisebb rosszat, mert azt mondtam, ha a cenzurát bevezetik, akkor először is nem lehet életműveket letiltani, csak műveket, másodsor pedig egy lektorok alá kell írnia, személyesen felelősséget kell vállalnia, harmadszor pedig törvényt kell hozni, hogy mit szabad írni és mit nem. Borzasztó a cenzúra, mondtam, de ennél, ami most van, sokkal jobb. Iszonyatos botrány lett ebből a felszólalásból. 83-ban kaptam egy ösztöndíjat Nyugat-Berlinben, elfogadtam, és az egy év alatt volt olyan szerencsém, hogy a börtönarabomat, amelyet 65-ben írtam, előadták. Ettől pénzem, kiadóm lett, kiadták a novelláskötetemet és életemben először meg tudtam élni csupán mint író. Ott maradtam három évig, a magyar kormány meg folytatta hosszabbította az útlevelemet, mert biztos volt benne, hogy megjön az eszem és kint maradok. 86-ban mégis hazajöttem. Meg akartam írni a börtönkönyvemet és úgy éreztem, csak itthon tudom megírni.

■ Írt verseket, publicisztikát, esszét, novellákat, drámákat, talán csak nagyregényt nem. Honnan ez a sokműfajúság?

- Úgy vélem, hogy egy ember létezik és nem föltétlenül fér bele egy adott műfajba mindaz, amit mond. Fiatalkoromban elkövettem azt a hibát, hogy akármilyen jutott eszembe, versben írtam meg. Ettől lettek olyan rosszak a verseim. Legalábbis sok. De a börtönben olyan élmények értek, melyeket nem lehetett versben feldolgozni. Így kezdődött

szerepe, magam is érzem már. Évek óta van szerződés egy Shakespeare-fordításra, de most nincs rá pénz. Régebben ez nem volt probléma, a kiadó valahogy kigazdálkodta, állami szubvenció volt és valahogy megjelent. Most van egy nagy nyomás abban az irányban, hogy az ember valami eladható dolgot produkáljon.

■ Jó lesz ez az irodalomnak?

- Általában nem jó. Látszik Nyugaton is, de éppúgy szembe lehet szállni ezzel a tendenciával, mint az állami cenzúrával. Ez ellen is lehet az embernek mozgósítania az energiáit, a leleményességét, a tehetségét, a jellemét. Természetesen mindkét esetben fenyeget az öncenzúra veszélye. A pártállam nyomása alatt az ember úgy volt vele, most nem írok, ezt kihagyom, itt pedig most ezt a keserű véget a darabban feloldom, mert különben nem jönnek majd el. Nyugaton ez még rosszabb, mert a menedzser nem ad rá pénzt. Ha ott marad két szerető kiontott belekkel az utcán a végén, akkor a menedzser azt mondja, pakolják vissza a beleiket és táncolják el a csúrdöngölőt, és akkor kapsz érte néhány ezer márkát. Ezekkel a tendenciákkal éppúgy szembe kell az írónak szállnia - még bizonyos áldozatokat is vállalva - mint a pártállam óhajaival. Nem hiszem, hogy a piac törvényei között rosszabbul kell viselkedni, mint az államszocializmusban.

■ A változások fergetegében milyen értékek maradnak meg? Mi az író dolga most?

- Autentikus személyiségekben



(Zsoldos Tibor felvételei)

Mindenki ismerje el a másik jogát a másfajta magatartásra

hogy milyen emberekké válunk. Az ideálom egy része a kérdező, a kételkedő, a könnyen hívés mákonya ellen küzdő ember. Az irodalom annyi csalódás és annyi illúzióvesztés után ne újabb illúziókba essen. Hogy majd lesz egy piacgazdaságunk és attól egyre nagyobb szabadságunk és béke lesz. Igemis ki kell mutatni, hogy a piacnak farkastörvényei vannak, hogy a farkastörvények humanizálása lehetetlen feladat, legalábbis nagyon nehéz - részfeladatok humanizálásáról lehet csak szó -, tehát hogy ne próbáljuk ennek a szerencsétlen országnak bebeszélni, hogy volt egy rossz szocializmus, most lesz egy csodálatos kapitalizmusunk, mert csodálatos kapitalizmusunk még a világon sehol sem volt. Meg kell próbálni a saját helyzetünkben kiindulva a saját magatartásformáinkat, a saját utunkat megtalálni. Ez nem jelent harmadik utat...

■ Nemzeti utat?

- Főként nem jelent nemzeti utat. Lesújtó véleményem van a nemzeti utakról. Mind zsákutcába



Eörsi István munkatársunkkal

a publicisztika, az esszé és a többi. Egy embernek ki kell mérnie a mondanivalóját, ha tudja, az a fontos csak, hogy a végén ugyanaz a személyiség nézzen vissza rá.

■ A nyomás, a cenzúra bizonyos fokig szabályozta, valamilyen módon hatott az irodalomra. Most sok minden megváltozott. Van-e ma ilyen erő, nem jelent-e most a piac veszélyt a maga törvényeivel?

- Hát igen, ez nagy probléma. Régen az emberek legnagyobb része, még a politikailag legrendesebbek is elválasztották magukban a polgárt, aki megpróbál rendesen élni, és az író, aki megpróbál depolitizáltan írni. Ezt a kettősztát én nem fogadtam el. A cenzúra persze nyomott, és ennek következtében kialakult egy ilyen furcsa, bújálós, ironikus, kétértelmű írásmód, ami nem is volt kétértelmű, mindenki megértette, mégis lehetőséget teremtett arra, hogy műveim megjelenjenek. Erre ma már nincs szükség. Már a szamizdat publicisztikám egy része is különbözött a korábitól, mert a szamizdatban minnek kerestek ürügyeket. De ez nem mindig vált a javamra. Gyakran túl direkt lett az írás, túl kevés általános. Nyilván az új korszakban föl fog merülni a piac

nagyobb hiányt szenvedünk, mint bármely nyugati árucikkben.

A legfontosabb az, hogy az ember ne engedjen a divatoknak, közvetlen előnyökért ne ingadozzon jobbra - balra. Ha meg tudta őrizni a Kádár-korszakban azt, hogy autentikus, akkor ezt most ne adja fel. Az író dolga nem föltétlenül az, hogy megoldásokat javasoljon az emberiség számára, ezt megteszik mások. Ha az író is tud, annál jobb, de nem kötelessége. Kötelessége, hogy azokat a konfliktusokat, amelyekkel szembesül, kompromisszummentesen, élesen, tisztán és plasztikusan ábrázolja.

Ez azt is jelenti, hogy éles, tiszta és plasztikus kérdéseket kell feltennie. Ezenkívül az irodalom, de még a filozófia is nem csak műveket teremt, hanem személyiségeket is. Nem mindegy, hogy az ember milyen típust próbál magából kiadni. Nem csak a művészek, valamennyiünk főműve mi magunk vagyunk. Azért vagyunk a legfelelősebbek,

vezettek, és mind az emberek elhülyítésével operálnak. Ez nem azt jelenti, hogy nincsenek bizonyos nemzeti sajátosságok, minden nemzetnek vannak, és nem jelenti azt, hogy ezeket nem kell ápolni. Nem vagyok nemzetellenes ilyen értelemben, de amikor azt mondják, hogy Kelet-Magyarország, akkor nevetnem kell. Az uborka természetében is legalább öt nemzet rész vesz, nincsenek nemzeti gazdálkodási formák. Hogy az uborkát piacra vigyem, benzint kell tankolnom, de a benzin előállításában is több nemzet vett részt. Ilyen körülmények között semmilyen nemzeti üdvötnak nincs értelme. De van értelme annak, hogy ezek az úgynevezett szocialista országok - nem tartom őket annak -, mégis átmenetek bizonyos konkrét tapasztalatokon és eljutottak egy konkrét szituációhoz, ami sose volt a világon. Tehát nem vagyok a harmadik út híve, de az a véleményem, hogy harmadik helyzetben vagyunk. Ezen a vidéken kialakultak olyan igények, amilyenekről Nyugaton nem is sejtenek semmit. A negyven év ideológiája, hogy minden a népé, annyi-ből nem múlt el nyomtalanul mégsem, hogy ez az igény kialakult az embereken.

Biztos, hogy kell a tőke, de vajon csak az kell-e. Vajon nem kellene-e egy sokrétű, sokfajta tulajdonviszony alapján kialakuló új gazdaságot teremteni? A tervezettségéről kiderült, hogy nem működik. Nem is érdemes beszélni róla, hogy szép-e vagy nem, mint ahogy egy döglött ló esztétikumáról sem, hogy milyen gyönyörűen nyúlik el ott, a havon. Ha nem tud kocsit húzni, akkor az nem ló, egy festő számára esetleg az, de akkor is csak döglött ló. Tehát kell egy piacgazdaság, mert nincs harmadikat.

Én úgy látom, hogy a világon egyetlen rendszer sem biztosítja az emberiség pusztá fennmaradását sem. Nem csak a környezetszennyezésre gondolok, és nem csak a békés atomiparra, mert békés atomipar nincs, bár arra is. Kis tőkeerős csoportok bármikor érvényesíteni tudják érdekeiket az emberiség távolabbi érdekeinek a rovására. Az iszonyatos egyenlőtlenésekben mutatkozik ez meg. A francia forradalom három nagy jelszavából kettő, az egyenlőség és a szabadság mindig ellentétbe kerül. Ha a gazdasági szabadság korlátlan, ha a vállalkozás szabadsága korlátlan, az föltétlenül az egyenlőség elsatnyulásához vezet. A gyengék, a védtelenek leszakadnak a társadalom testéről. Ha viszont az egyenlőség egyszóval hangúlyt nyer, mint az úgynevezett szocialista rendszerekben, akkor az a szabadság teljes megszűnéséhez vezet. Többpártrendszer kell és piacgazdaság, de ezen belül meg kell próbálni ezeknek a rendszereknek az embertelen és formális vonásait gyöngíteni. Lehetővé kell, hogy váljon azoknak a konfliktusoknak az állandó szabályozása, amelyek az egyenlőség és a gazdasági szabadság elvei között fölmerülnek. Igazából akkor menének jól a dolgok, ha a legkülönbözőbb világnézeti és beállítottságú, társadalmi állású és osztályú emberek nagy csoportjai számára, akiknek kedvük van, állandó lehetőség nyílna arra, hogy a saját területükön a saját mindennapi életükben ezeknek a konfliktusoknak a végigharcolásában részt vehessenek.

■ Volt egy ideológiánk, egy filozófiánk, egy világnézetünk - mindez összeomlott. Mi kerüljön a helyére?

Nem volna helyes egy egységes ideológia. Különösen olyan ne kerülhessen hatalomra, amelyik más ideológiák elfojtását óhajtja. Jó, ha a legkülönbözőbb ideológiák talaján bizonyos közös értékek is kitermelődnek. Ilyenek a gyengék iránti szolidaritás, a kisebbségek iránti vonalom, és ilyen értékek tartom azt is, hogy egy rendes munkahelyen rendes bért kelljen adni, hogy egyszerűen végre már ne legyen ki a fenekünk a nadrágból.

- Semmi sem indokolja azt, hogy csak materialista lehessen valaki, vagy csak idealista, szerintem lehessen valaki vallásos vagy istentagadó, de mindenki ismerje el a másik jogát, a másfajta magatartásra. A legnagyobb veszély most az, hogy mindenki, mint a tébolyult menekülni akart a baloldaliságtól, saját múltját is meghamisította, sokszor csak kiféle, de sokszor - ami még veszélyesebb -, befelé is, tehát a cinizmus az öncsalással is tud párosulni. Az emberek nagy része nem bír szembenézni a múltjával, nem bírja elviselni saját kompromisszumait. Történelmi tudatunk elhomályosodik, fehér foltok keletkeznek az egyén történelmi tudatában is, de a közösségekben is. Nagyon-nagyon fontos írói parancsnak tartom az ilyen tendencia elleni harcot.

